

AI: साधन की धोका? सर्जनशीलता, ओळख आणि नैतिकतेचा पुनर्विचार

¹Dr. Saudagar Fayaj Munirsab

Associate Professor, Head & Research Guide,

Department of Political Science, Indira Gandhi Sr. College, CIDCO, Nanded

²Narwade Mukesh Ramesh*

Research Student in Political Science

Research Center – Peoples College, Nanded (S.R.T.M.U.Nanded)

शोध सार

कृत्रिम बुद्धिमत्ता (Artificial Intelligence – AI) ही २१ व्या शतकातील सर्वात प्रभावी तांत्रिक क्रांती मानली जाते. शिक्षण, आरोग्य, प्रशासन, उद्योग, कला, साहित्य आणि मानविकी क्षेत्रांमध्ये AI चा वेगाने विस्तार होत आहे. मात्र AI ही मानवी प्रगतीसाठी उपयुक्त साधन आहे की मानवी सर्जनशीलता, ओळख आणि नैतिक मूल्यांसाठी धोका आहे, हा प्रश्न आज गंभीरपणे चर्चिला जात आहे. प्रस्तुत संशोधन निबंधात AI च्या संकल्पनेचा, तिच्या सर्जनशीलतेवरील प्रभावाचा, मानवी ओळखीवर होणाऱ्या परिणामांचा आणि नैतिक आव्हानांचा सखोल अभ्यास करण्यात आला आहे. AI चा मानवकेंद्रित, मूल्याधिष्ठित आणि जबाबदार वापर केल्यास ती मानवजातीसाठी वरदान ठरू शकते, असा निष्कर्ष या अभ्यासातून काढण्यात आला आहे.

बीज शब्द: कृत्रिम बुद्धिमत्ता, सर्जनशीलता, मानवी ओळख, नैतिकता, मानविकी

Received: 02/12/2025

Accepted: 17/01/2026

Published: 31/01/2026

*Corresponding Author:

Narwade Mukesh Ramesh

Email: fayaj11@gmail.com

1. प्रस्तावना (Introduction)

मानवी इतिहासात प्रत्येक युगाने नवीन आव्हाने आणि संधी निर्माण केल्या आहेत. शेती क्रांती, औद्योगिक क्रांती आणि माहिती तंत्रज्ञान क्रांतीनंतर आज मानव कृत्रिम बुद्धिमत्तेच्या युगात प्रवेश करत आहे. AI ही अशी संगणकीय प्रणाली आहे जी मानवी बुद्धिमत्तेप्रमाणे विचार, विश्लेषण, निर्णय आणि सर्जनशील कार्य करू शकते. मानविकी शाखांमध्ये – जसे की तत्त्वज्ञान, साहित्य, इतिहास, संस्कृती, समाजशास्त्र – AI च्या प्रवेशामुळे मूलभूत प्रश्न निर्माण झाले आहेत.

मानवी सर्जनशीलतेचे महत्त्व कमी होत आहे का?

मानवी ओळख धोक्यात येत आहे का?

AI चा वापर नैतिकदृष्ट्या योग्य आहे का?

या पार्श्वभूमीवर AI : साधन की धोका? या प्रश्नाचा शास्त्रीय व तत्त्वचिंतनात्मक अभ्यास करणे आवश्यक ठरते.

२. कृत्रिम बुद्धिमत्ता संकल्पना व विकास :

कृत्रिम बुद्धिमत्ता म्हणजे अशा यंत्रणा ज्या मानवी मेंदूप्रमाणे शिकतात, अनुभवातून सुधारणा करतात आणि समस्या सोडवतात. १९५६ साली जॉन मॅकार्थी यांनी “Artificial Intelligence” ही संकल्पना मांडली.

AI चे प्रमुख घटक :

मशीन लर्निंग

डीप लर्निंग

नैसर्गिक भाषा प्रक्रिया

□ डेटा विश्लेषण

AI चा विकास संगणकीय क्षमतेच्या वाढीमुळे आणि प्रचंड प्रमाणातील डेटामुळे शक्य झाला आहे.

३. AI आणि मानविकी :

मानविकी ही मानवाच्या भावना, मूल्ये, संस्कृती आणि अनुभवांचा अभ्यास करणारी शाखा आहे. AI च्या प्रवेशामुळे मानविकीचे स्वरूप बदलत आहे.

- डिजिटल मानविकीचा उदय
- ऐतिहासिक दस्तऐवजांचे विश्लेषण
- भाषांतर व भाषिक संशोधन

AI मुळे मानविकी अधिक व्यापक आणि बहुआयामी बनत आहे.

४. AI आणि सर्जनशीलता :

सर्जनशीलता ही मानवाची अनन्यसाधारण क्षमता मानली जात होती. परंतु AI आज कविता, कथा, चित्रे, संगीत निर्मिती करत आहे.

- AI सर्जनशीलतेचे फायदे :
- सर्जनशील प्रक्रियेला गती
- नव्या कल्पनांची निर्मिती
- कलाकारांना सहाय्य
- मर्यादा :
- भावनिक खोलीचा अभाव
- मानवी अनुभवांची कमतरता

AI ही सर्जनशीलतेची जागा घेणारी नसून मानवी सर्जनशीलतेला पूरक ठरते.

५. AI आणि मानवी ओळख : मानवी ओळख ही विचार, भावना, स्मृती आणि सामाजिक संबंधांवर आधारित असते. AI च्या वाढत्या वापरामुळे :

- मानवी निर्णयक्षमता कमी होण्याची शक्यता
- यंत्रांवर अवलंबित्व वाढणे

□ डिजिटल ओळखीचे महत्त्व वाढणे

□ मानवाची ओळख तांत्रिक प्रणालींमध्ये अडकण्याचा धोका निर्माण होतो.

६. AI आणि संस्कृती (AI and Culture)संस्कृती ही समाजाची आत्मा असते. AI मुळे :

- लोकसंस्कृतीचे डिजिटायझेशन
- भाषांचे जतन
- सांस्कृतिक वारशाचे संवर्धन

परंतु सांस्कृतिक एकरूपता (Cultural Homogenization) होण्याची भीतीही व्यक्त केली जाते.

७. नैतिक प्रश्न आणि आव्हाने (Ethical Issues and Challenges)

AI च्या वापरामुळे निर्माण होणारे नैतिक प्रश्न अत्यंत गंभीर आहेत.

- प्रमुख नैतिक समस्या :
- गोपनीयतेचा भंग
- अल्गोरिदममधील पक्षपात
- मानवी नियंत्रणाचा अभाव
- रोजगारावर परिणाम

नैतिक चौकट नसल्यास AI मानवासाठी धोका ठरू शकते.

८. AI आणि रोजगार व समाज (AI, Employment and Society)

AI मुळे अनेक पारंपरिक नोकऱ्या धोक्यात येत आहेत.

- स्वयंचलन
- बेरोजगारीची भीती

त्याचबरोबर नवीन संधीही निर्माण होत आहेत. समाजाने कौशल्याधारित शिक्षणावर भर देणे आवश्यक आहे.

९. AI : साधन की धोका? – समतोल दृष्टीकोन :

AI ही स्वतःहून चांगली किंवा वाईट नाही. तिचा वापर कसा केला जातो यावर परिणाम अवलंबून आहे.

योग्य कायदे, नैतिक नियम आणि मानवी नियंत्रण असल्यास AI हे मानवजातीसाठी शक्तिशाली साधन ठरू शकते.

१०. निष्कर्ष :

कृत्रिम बुद्धिमत्ता ही मानवजातीसाठी एक महत्त्वपूर्ण संधी आहे. सर्जनशीलता, ओळख आणि नैतिकता यांचा पुनर्विचार करून AI चा मानवकेंद्रित वापर करणे काळाची गरज आहे. AI ही मानवाची जागा घेण्यासाठी नव्हे, तर मानवाला अधिक सक्षम करण्यासाठी वापरली गेली पाहिजे. संतुलित, नैतिक आणि जबाबदार वापर केल्यास AI ही मानवजातीसाठी वरदान ठरेल.

११. संदर्भ :

1. Russell & Norvig – Artificial Intelligence
2. UNESCO – Ethics of AI
3. भारतीय तत्त्वज्ञान व तंत्रज्ञान विषयक लेख
4. AI and Society – Research Journals